

خدا وجود دارد

چگونگی تغییر عقیده سرسخت ترین ملحد جهان: آنتونی فلو

اسماعیل شرفی

با مقدمه‌ای از پرفسور کری هابر ماس

سید علی

سرشناسه	شرفی، اسماعیل، ۱۳۶۷ -
عنوان و پدیدآور	خدا وجود دارد؛ چگونگی تغییر عقیده سرسخت‌ترین ملحد جهان؛ آنتونی فلو / اسماعیل شرفی؛ با مقدمه‌ای از گری هابرماس
مشخصات نشر	مشهد: سپیده باوران، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۱۳۶ ص؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س. م.
شابک	978 - 600 - 5957 - 84 - 6
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا.
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۳۳ - ۱۳۵.
موضوع	خدا - اثبات.
موضوع	خدانشناسی
نکاشه افزوده	هابرماس، گری آر.، ۱۹۵۰ - م.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۲ ح ۴ ش ۱۷ / ۲ BP
رده‌بندی دیویی	۲۹۷ / ۴۲
شماره کتاب‌شناسی ملی	۳۶۲۴۸۶۶

خدا وجود دارد

چگونگی تغییر عقیده سرسخت‌ترین ملحد جهان؛ آنتونی فلو
اسماعیل شرفی
با مقدمه‌ای از پرفسور گری هابرماس

سپیده

طرح جلد	کمیل بیک
صفحه‌آرایی	علی جعفری
چاپ اول	۱۳۹۳
شمارگان	۱۱۰۰ نسخه
چاپ	دقت
صحافی	پارسیان
شابک	۹۷۸ - ۶۰۰ - ۵۹۵۷ - ۸۴ - ۶
ISBN	978 - 600 - 5957 - 84 - 6

حق چاپ محفوظ است.

نشانی: مشهد، چهارراه شهدا، روبه‌روی شیرازی ۱۴، پاساژ رحیم‌پور، کتاب آفتاب.

تلفن: ۰۲۱۷۷۳۵۴۱۰۵ - ۳۲۲۲۲۲۰۴ - ۳۲۲۳۸۶۱۳ (۰۵۱) - info@abook.ir - www.abook.ir

دیگر مراکز پخش:

گسترش: ۰۲۱۷۷۳۵۴۱۰۵ - ققنوس: ۰۲۱۶۶۴۰۸۶۴۰ - آفتاب پنهان: ۰۹۱۹۲۵۱۱۰۳۶

قیمت: ۷۷۰۰ تومان

فهرست

۹	مقدمه گری هابرماس
۹	آنتونی فلو و باور به خدا
۱۳	مقدمه نگارنده
۱۹	فصل اول؛ «انکار خدا»
۲۱	۱- نوجوانی، آغاز الحادگرایی
۲۹	۲- نخستین ضربه فلو به الهیات
۳۳	الهیات و ابطال‌پذیری
۳۷	پاسخ هیر
۳۹	پاسخ میچل
۴۲	پاسخ کرومبی
۴۵	پاسخ‌های دیگر به «الهیات و ابطال‌پذیری»
۴۷	۳- «خدا و فلسفه» ای که به تاریخ پیوست

۴- مسئولیت ارایهٔ دلیل، بر دوش خداپاوران	۵۳
پیش‌فرض الحاد چیست و چرا اهمیت دارد؟	۵۳
پیش‌فرض الحاد و پیش‌فرض برائت	۵۶
مصادق برای پیش‌فرض الحاد	۵۸
پاسخ پلنتینگا	۵۹
اشکال به پیش‌فرض الحاد	۶۲
بحث بر سر «پیش‌فرض الحاد»	۶۵
۵- مقدمات عبور از الحاد	۶۹
خدا، محور گفتگوهای اثربخش	۷۱
فصل دوم: «اثبات خدا»	۷۵
۶- از ارسطو تا فلو	۷۷
۷- پاسخ به پرسش‌هایی مهم در باب جهان	۸۳
چه کسی قوانین طبیعت را وضع کرده است؟	۸۴
آیا جهان می‌دانست ما می‌اییم؟	۸۹
چگونه موجود زنده از مادهٔ فاقد شعور بوجود آمده است؟	۹۳
آیا هستی از نیستی حاصل شده است؟	۹۹
مفهوم خدا ناسازگار نیست	۱۰۵
۸- رویگردانی فلو از الحاد در بوتۀ نقد	۱۱۱
کبر سن و ترس از آخرت	۱۱۲
بهره‌برداری مسیحیان از فلو	۱۱۳
علم ناقص	۱۲۱
۹- الحادگرایی مرده است	۱۲۵
منابع	۱۳۳

مقدمه گری هابرماس^۱

آنتونی فلو و باور به خدا

در دورانی که من دانشجوی فلسفه بودم، هم در دوره کارشناسی و هم کارشناسی ارشد، نوشته‌های آنتونی فلو، فیلسوف انگلیسی، بسیار شناخته‌شده و به همان اندازه مؤثر بود. نوشته‌هایی که خواندن آن‌ها ضروری بود و بعد از آنکه کرسی استادی دانشگاه را به دست آوردم، برخی از کتاب‌های او را توصیه می‌کردم.

در آن روزها فلو در سنت بانفوذ فلسفه تحلیلی انگلستان، ملحدی بسیار برجسته به شمار می‌آمد. در حقیقت، روی وارگیس، همکار فلو در نوشتن کتاب «خدا هست» در همین اواخر اظهار کرد که فلو بیش از هر فیلسوف دیگری در صد سال گذشته، موجب پیشرفت الحادگرایی شده؛^۲ چیزی که شاید دست کم گرفته شده است. می‌توان

۱. پرفسور گری هابرماس استاد فلسفه دانشگاه لیبرتی، فیلسوف مسیحی و دوست آنتونی فلو است.

2. Antony Flew with Roy Abraham Varghese, *There is a God: How the*

گفت نوشته‌های او بهتر از هر فیلسوف دیگری که تا به حال زیسته، از الحادگرایی دفاع کرده است.

بعد از آنکه من و تونی در اوایل سال ۱۹۸۵ با هم دیدار کردیم، دوستان خوبی برای هم شدیم و چند ماه بعد با یکدیگر مباحثه کردیم.^۱ ما سال‌ها دوستی‌مان را حفظ کردیم و در این قرن دو بار دیگر هم با هم به مناظره نشستیم (در سال ۲۰۰۰ و ۲۰۰۳) از جمله دربارهٔ رستاخیز مسیح اغلب شاهدان در نوشته‌هایشان به اینکه من و او چقدر دوستانه با هم بحث می‌کردیم اذعان کرده‌اند. این بدان خاطر بود که ما سال‌ها یکدیگر را می‌شناختیم و از آن زمان بارها به‌طریق مختلف باهم در ارتباط بودیم.

در سال ۲۰۰۳ تونی در جریان تماسی تلفنی به من گفت که به وجود خدا باور پیدا کرده است. در لفظ تنها می‌توانم بگویم شدیداً غافلگیر شدم (دوست ندارم از حرفم این برداشت شود که دلیل اصلی رویگردانی فلو از الحاد من بودم؛ چراکه افراد بسیار دیگری نیز در این سال‌ها با او ارتباط خوبی داشتند). به هر حال، من در این رابطه با او مصاحبه کردم و بحث ما متعاقباً چاپ شد.^۲ در این مقاله و بعد از آن، تونی توضیح داد که دو دلیل برای چرخش^۳ او از الحاد وجود دارد،

World's Most Notorious Atheist Changed his Mind (N.Y.: Harper Collins, 2007), viii-xi.

1. Also published by Harper, see Gary R. Habermas and Anthony G.N. Flew, *Did Jesus Rise from the Dead? The Resurrection Debate* (San Francisco: Harper and Row, 1987).

2. "My Pilgrimage from Atheism to Theism: A Discussion between Antony Flew and Gary Habermas," *Philosophia Christi*, Vol. 6 (2004), 197-211.

۳. این واژه ای است که خود فلو از آن پرهیز نکرد و برای بیان تغییر عقیده خود از آن استفاده کرد.

یکی مابعدالطبیعه ارسطو و دیگری دیدگاه‌های اخیر درباره یک طراح و خالق هوشمند. اگرچه او به من گفت که اتفاق بزرگی نیفتاده و تنها خواسته که دنباله‌رو دلایل و شواهد باشد، این خبر که او به وجود خدا باور پیدا کرده است، هنوز برای من بهت‌آور بود.

خیلی اندوهگین شدم آن زمان که در آوریل ۲۰۱۰ در گفتگویی تلفنی با آنیس، همسر فلو متوجه شدم که تونی مسیر پرفراز و نشیب زندگی‌اش را به پایان رسانده است. او کمتر از هفت سال پس از اینکه تغییر عقیده داد درگذشت. باین‌همه، حداقل این برای من روشن است که تونی بدون هیچ گرایشی به دین و همین‌طور بدون هیچ اعتقادی به جهان پس از مرگ از دنیا رفت، چیزی که حقیقتاً مشخص است، این است که او به اینکه خدا وجود دارد، باور پیدا کرد.

گری رابرت هابرماس

می ۲۰۱۴

مقدمه نگارنده

تصور کنید صاحب نظریه مهمی هستید که با طرح آن شهرتی جهانی کسب کرده‌اید. هزاران متفکر سراسر جهان در جهت تأیید و اعتباربخشی به دیدگاه خویش به نظر شما ارجاع می‌دهند، اما شما با تکیه بر اسناد و شواهدی که به‌تازگی به دست آورده‌اید، یکباره اعلام می‌کنید که از نظر خود بازگشته‌اید و اکنون به دیدگاهی که سال‌ها با آن مخالفت می‌کرده‌اید، باور دارید. در حقیقت شما به تیم حریف ملحق شده‌اید. از نظر کسانی که دنباله‌رو شما بوده‌اند، فاجعه بزرگی رخ داده است و از نگاه آن‌ها که پیش از این مخالفشان بوده‌اید، تغییر عقیده شما پیروزی بزرگی است که به موضع ایشان مقبولیت و اعتبار می‌بخشد. مسلماً برخی، از دیدگاه شما انتقاد می‌کنند و برخی نیز برحسب منافع خویش باور جدید شما را با شور و هیجان بازگو می‌کنند. اگر فرض کنیم که شما با پشتوانه دلیل و پیروی از حقیقت تغییر عقیده داده‌اید، حقیقتاً فعل شما ارزشمند خواهد بود.

آنتونی فلو^۱ پس از حدود شصت سال فعالیت در جهت انکار خدا، در ژانویه ۲۰۰۴ میلادی رسماً اعلام کرد که به وجود خدا باور پیدا کرده است و حیرت همگان را برانگیخت. خبر تغییر عقیده وی به سرعت در رسانه‌ها و مجامع علمی انعکاس یافت. او اعلام کرد که باور جدید خویش را مدیون پژوهش‌های علمی چند دهه اخیر است. در حقیقت، خدا باوری فلو ناشی از کشفیات و دستاوردهای علمی است که به شیوه‌ای فلسفی ملاحظه شده‌اند. به همین دلیل، او تأکید می‌کند که گذر وی از الحاد به خدا باوری، در حقیقت سفری عقلانی است.

فلو همیشه ملحد نبوده، او در یک خانواده کاملاً مذهبی رشد یافته و در مدرسه‌ای مذهبی تحصیل کرده است. عجیب‌تر از همه اینکه وی پسر یک مبلغ مسیحیت است. با این حال، او از ۱۵ سالگی باور به خدا را کنار گذاشت و تا سن ۸۱ سالگی نیز ملحد بود. شاید یکی از دلایل اینکه همیشه در فعالیت‌های فلو، نشانی از یک دغدغه دینی دیده می‌شد، پرورش یافتن وی در خانواده‌ای مذهبی بود. ذهن او در حدود شصت سال فعالیت فلسفی، بیشتر به بررسی احتمال وجود داشتن یا وجود نداشتن حقیقتی برتر مشغول بوده است.

تفاوت فلو با همفکران سابقش چیست؟ پاسخ به این سوال، همچنین پاسخ به این مسئله خواهد بود که چرا او را بزرگ‌ترین ملحد جهان نامیده‌اند. برای مقایسه، ریچارد داوکینز^۲ را در نظر می‌گیریم. داوکینز زیست‌شناس مشهوری است که آثار متعدّد وی در زمینه الحادگرایی با اقبال فراوانی روبه‌رو شده است. به همین دلیل، شاید بتوان او را شناخته‌شده‌ترین ملحد جهان نامید. آخرین اثر مهم وی که در

1. Antony Flew

2. Richard Dawkins

سال ۲۰۰۶ منتشر شد، توهم خدا نام دارد که حدود یک میلیون جلد فروش داشته است. این اثر، گذشته از جنبه مادی اش، به عنوان نمونه‌ای از آثار داوکینز، بر این امر دلالت دارد که وی از الحادگرایی به طور منطقی و با تکیه بر دلایل قوی دفاع نکرده است. داوکینز هیچ‌گاه همچون فلو، خدا باوران را به لحاظ منطقی و فلسفی به زحمت نینداخت. چنان‌که به نظر می‌رسد، اثر اخیر داوکینز تلاشی است در جهت اینکه خوانندگان به هر طریق ممکن به سمت الحاد گرایش یابند. گویا وی بیش از اینکه بخواهد بر پایه دلیل و برهان پیش برود، قصد دارد باور خویش را با روش خاص خود به خواننده منتقل کند. او در مقدمه توهم خدا می‌گوید: «اگر این کتاب آن‌طور که می‌خواهم، تأثیر گذار باشد، خوانندگان مؤمنی که کتاب را باز می‌کنند، وقتی آن را می‌بندند که یک ملحد باشند»^۱.

بازگردیم به همان مثالی که در آغاز بحث به آن اشاره کردیم. در آنجا تنها زمانی تغییر عقیده شما ارزشمند تلقی می‌شود که بر پایه دلیل استوار باشید. تفاوت اصلی آنتونی فلو با بسیاری از متفکران در همین است که او اصل اساسی زندگی خویش را اصلی دانسته است که افلاتون آن را از سقراط نقل می‌کند: «پیرو دلیل باش، هر کجا که تو را راهنمایی کرد». گری هابرماس،^۲ فیلسوف مشهور و دوست نزدیک فلو می‌گوید: «هیچ تغییر عقیده‌ای اخیراً این قدر جالب توجه نبوده است. واکنش فلو به‌طور اعتراض آمیزی این بود که ماجرای او حقیقتاً شایسته آن قدر توجه نیست. فلو به‌طور مکرر توضیح داده که او صرفاً تابع دلیل بوده است»^۳.

1. Dawkins, 2006, p. 5

2. Gary Habermas

3. Habermas, 2007, p. 431

فلو در فاصله نیم قرن، سی عنوان کتاب در موضوع‌های مختلف فلسفی منتشر کرد. در حقیقت وی «بیش از پنجاه سال، فعالیت‌هایی در حوزه پژوهش زبانی، تاریخی، سیاسی، اجتماعی، اخلاق و خداشناسی داشت. طرفداری وی از آزادی، پشتیبانی از تجارت آزاد، انسان‌گرایی الحادگونه و دفاع از حق خودکشی بر خط‌مشی عمومی تأثیر گذاشته است. برون داد گسترده وی در زمینه‌های متفاوت، او را به فیلسوفی مشهور، اهل مباحثه و محبوب مبدل ساخت».^۱ با این حال، در میان همه فعالیت‌ها و آثار فلو، آن‌ها که به مسئله خدا مربوط می‌شوند شهرت بیشتری دارند و خود وی نیز بیشتر در اثر فعالیت در این حوزه بود که به شهرت رسید.

سه اثر در میان آثاری که فلو در دوره اول زندگی خویش (دوره الحاد) نوشت، مهم‌ترین فعالیت‌های وی در این حوزه به شمار می‌روند. اولین اثر، مقاله کوتاه اما جنجال‌برانگیز «الهیات و ابطال‌پذیری»^۲ است که در سال ۱۹۵۰ ارائه شد. در این مقاله، فلو گزاره‌های دینی را به لحاظ معناداری به نقد می‌کشد. او قصد دارد، نشان دهد که وقتی از معنای گزاره‌های دینی سؤال شود، خدا باوران در پاسخ آن قدر آن گزاره‌ها را توجیه می‌کنند و به آن‌ها قید می‌افزایند که معنای اولیه خود را از دست می‌دهند. در نظر فلو، گویا خدا باوران اجازه نمی‌دهند هیچ چیزی در مقابل باورهایشان قرار بگیرد.

خدا و فلسفه^۳ اثر دیگری است که فلو آن را در سال ۱۹۶۶ نوشت. او در این اثر استدلال می‌کند که مفهوم خدا، مفهومی ناسازگار و متناقض

1. Shook, 2010, p.806

2. theology and falsification.

3. God and Philosophy.

است. اگر چه فلو در دوران دوم زندگی خویش (دورهٔ خداباوری) اعلام کرد که خدا و فلسفه به تاریخ پیوسته است، اما این اثر از این جهت که سال‌ها منبعی مهم برای ملحدان قلمداد می‌شد، ارزشمند است. تلاش دیگری که فلو در جهت انکار خدا انجام داد، نگارش مقاله‌ای با نام «پیش‌فرض الحاد»^۱ بود. وی در این مقاله می‌گوید که در بحث بر سر وجود خدا، عقلانی‌ترین موضع بی‌طرفی است. او این موضع بی‌طرفانه را الحادگرایی سلبی می‌نامد که متفاوت از معنای متعارف الحادگرایی، یعنی الحادگرایی ایجابی است. وی تصریح می‌کند، همان‌طور که بر اساس پیش‌فرض برائت در دادگاه، مسئولیت رایۀ دلیل بر عهدهٔ شاکی است، در «پیش‌فرض الحاد»، مسئولیت رایۀ دلیل بر دوش خداباوران است.

کتاب‌ها و مقالاتی که فلو در جهت دفاع از الحادگرایی منتشر کرده است، فضای بحث پویایی ایجاد کرد و مناقشه‌های بسیاری به وجود آورد. او در دورهٔ اول زندگی خویش مناظره‌ها و مباحثه‌های بسیاری با خداباوران داشت. بدیهی است که این فضای پرشور بحث، در تغییر عقیدهٔ وی بی‌تأثیر نبوده است. زمانی که فلو عقیدهٔ جدید خویش را رسماً اعلام کرد، همچنین گفت که این باور، حاصل بیست سال پژوهش بی‌وقفه در باب خداباوری بوده است. در حقیقت، او می‌خواهد بگوید تغییر عقیدهٔ وی دارای پشتوانهٔ علمی و فلسفی مستحکمی است و او در موضع پیشین خود از هرگونه جزمیتی به دور بوده است. در زمان‌های متفاوت، متفکران بزرگی بوده‌اند که در موضوعات مختلف از رأی خود بازگشته‌اند و تغییر عقیده دادند؛ این کاری غیرعادی نیست. ویتگنشتاین تصور می‌کرد با انتشار نظرات خویش تمام مشکلات فلسفی را حل کرده است و اکنون باید به مسائل دیگری

1. Presumption of atheism.

بپردازد؛ اما بعدها وقتی به نتایج جدید و دلایل قانع کننده تری دست یافت، صراحتاً اظهار کرد که اشتباه کرده است. او در دوره اول تفکر فلسفی خویش، متفکران بسیاری را مقلد خود کرده بود؛ اما با شجاعت، بر تفکر فلسفی پیشین خود مهر ابطال زد و آن را کنار گذاشت.

وجود هدفی والا و شوق دستیابی به حقیقت در قلب یک فیلسوف، شجاعتی در وجود او می آفریند که دشواری بیان جمله «اشتباه کرده‌ام» را برای وی سهل و آسان می کند. فلو ادعا کرده که همواره پیرو دلیل بوده است؛ بررسی صحت این ادعا، وظیفه‌ای است بر دوش این نوشتار.

در هر حال، چه تغییر عقیده فلو حقیقی باشد، چه غیر حقیقی، واضح است که جمعیت ملحدان را آزرده خاطر کرده است. آن‌ها ساکت نمی‌نشینند تا نظاره‌گر رسوایی عظیمی که برایشان رخ داده است، باشند. زخم‌های این رسوایی، مرهمی می‌خواست و بهبودی تنها با انتقاد و حمله به اصل این رویداد و به چالش کشاندن آن حاصل می‌شد. در این نوشتار با بررسی این انتقادات و پاسخ‌های ارائه شده به آن، کوشیده‌ایم، حقیقت تغییر عقیده آنتونی فلو را روشن سازیم.

در پایان، از همه عزیزانی که زحمت بازخوانی متن و ارایه نظر را بر دوش داشتند، از همکاری مدیر محترم انتشارات سپیده باوران، از پرفسور گری هابرماس که با مشاوره و ارسال نظرات سازنده خود نویسنده را یاری کرد و به‌ویژه از دکتر علی فتح طاهری که اگر قوتی و کمالی هست، اثر راهنمایی‌های ارزنده ایشان است، صمیمانه سپاس‌گزاری می‌کنم.

اسماعیل شرفی

بهار ۱۳۹۲